د ټولنې علم

د اروابناد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکریا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرلیک **مخ**

د مترجم مقدمه .... أ
لمړی باب .... - 1 -
د اجتماع علم .... - 1 -
د علم اجتماع ماده او موضوع .... - 1 -
د انسانی اجتماع تاریخ .... - 3 -
اجتماعی تطور .... - 4 -
له طبیعی تاریخ سره د ټولنی د علم اړه .... - 4 -
انسان او معدن .... - 5 -
انسان او نبات .... - 6 -
انسان او حیوانیت .... - 7 -
د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه .... - 8 -
د قوم په روحیاتو کښی .... - 8 -
عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښی .... - 8 -
معتدل اقلیمونه .... - 9 -
سړې مځکی .... - 9 -
تاوده اقلیمونه .... - 9 -
انسانی ټولنی .... - 10 -
کورنی ژوندون .... - 11 -
ازدواج .... - 11 -
ازدواج او اجتماعی ټولنه .... - 12 -
د کوزدې کال او وخت .... - 12 -
د کور سرشته (تدبیر منزل) .... - 13 -
د انسان سیاست له ښځی سره .... - 14 -
د انسان سیاست له اولاد سره .... - 14 -
د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره .... - 15 -
کورنی نیکبختی .... - 16 -
لمړی تربیه .... - 16 -
تربیوی مذاهب .... - 17 -
علم النفس .... - 19 -
خاطر .... - 19 -
د عقل د روزلو لاری .... - 20 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عقل وده او اقسام .... - 20 -
لمړۍ مرتبه.. - 21 -
دوهمه مرتبه .... - 21 -
دریمه مرتبه .... - 21 -
څلورمه مرتبه.. - 22 -
د بدن روزل .... - 22 -
بدنی ورزش او ریاضت.. - 23 -
خپل اولاد څنګه وروزو؟.. - 23 -
کورنی اجتماع .... - 25 -
کورنی تعاون او مرسته .... - 26 -
دوهم باب.. - 26 -
د اجتماع روح .... - 26 -
ملت څه شی دی؟.. - 28 -
دریم باب.. - 29 -
حکومت.. - 29 -
د حکومت وظیفه .... - 31 -
د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه.. - 33 -
حکومت د اسلام په نظر کښی.. - 34 -
د ملت د مشرانو صفات.. - 36 -
د عربو په نزد د مملکت ارکان.. - 37 -
رعیت .... - 37 -
عدل.. - 38 -
عمرانات او ودانی .... - 38 -
تدبیر او اداره .... - 39 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشی کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بی له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسیره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسیږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوك پوهیږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډیر ښه معلومیږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پېژندل کیږی.

د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو ورونو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنی) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څېړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړیږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښیږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کېږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیدایښت او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څېړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چه آیا انسان اول ځل په همدغه صورت پیدا شویدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانیت درجې ته رسېدلی دی.

دا یو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښې شویدی پدې دری مذهبو کښې خلاصه کېږی.

اول: انسان د تصادف په طور بې له دې چه د چا اراده پکښې دخل ولری پیدا شوی دی چه دطبیعت مخلوق ورته ویل کېږی.

دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پیدا شوی دی.

دریم: انسان لمړی ځل په یو بل صورت پیدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړیده.

د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په یوه کلك غلاف (پوښ) کښې په بحر کښې پیدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بیائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.

دوهم مذهب چه زمونږ دینی عقیده او صحیح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وایی چه په زرګونو کلونه زمونږ له نظره تېره شوه چه انسان بلکه هر حیوان په خپل صورت پاتی دی او هېڅ تغیر پکښې نه دی پېښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښې لیدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پیدا شوی دی او که داسی نه وای نور تغیرات به هم مونږ لیدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه یوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دینی عقیدې ته پکښې دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظریې ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاریخ طبیعی په بحث کښې وایی: د اروپا سپین رنګی انسان او د افریقې توربخن انسان او د امریکی سوربخن انسان د یوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقلیم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظریه ردوی چه هغوی د څېرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دلیل ګڼی.

د دریم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دلیل نلری، چه د سړی زړه ته ولوېږی دوی د انسان او بیزو په منځ کښې په یوه سلسله قایل دی چه تر اوسه ئې نه ده پیدا کړی ا د ډېری زمانې تېربدو ته منتظر دی. تر دې ځایه یو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که مونږ د انسان په ماهیت کښې بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمرانی پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

د انسانی اجتماع تاریخ

که هر څومره پلټنه وکړو دا نه معلومېږی چه انسانی اجتماع له څه وخته شروع کېږی او د دې بڼ نیالګی په کوم وخت کښی ایښودل شویدی، ځکه چه هر څه چه د تاریخ پاڼو قید کړی دی هغه د بشری جمعیت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پیدا شوېده او د اجتماع نیلې له اولنی انسان سره چه د ځمکی په مخ پیدا شویدی سمی پیدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتیاج یوې ملګری (ښځی) ته حس کړی او له انفرادیت ځنی بېزار شویدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنیاد دی چه د تاریخ له زمانې څخه پخوا ایښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم یو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنیت څخه پیدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتیاج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو څاروو له ډاره څمڅو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاریخی عصر پیدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی لیدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعیت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاریخ دپاره د بحث موضوع پیدا شوېده نو ویلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له میلاده مخکښی وضع شویدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چین، یونان چه د ترقیۍ هسك بام ته ختلی و او تاریخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بیانوی دا یو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سیاست د اجتماع په صحیح او پایدار اساس باندی قایم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له میلاده مخکښی د دنیا ښایسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانین ډېر متین او صحیح و بل سبب نلری، نو ویلی شو چه د انسانی اجتماع تاریخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له یوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پیدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته یې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخه وخته پوری وساتلی شی، ځکه چه ملتونه هم لکه افراد زېښت او ځوانی، مړګ او ژوند لری چه انسانی تدابیر ئې مخه نشی نیولی.

اجتماعی تطور

د هغه ضرورت او احتیاج په اثر کښی چه ضعیفان ئې د زورورو، د تېری د مدافعې دپاره اتحاد او یووالی ته لری انسانی اجتماع له کورنۍ څخه قومیت ته او له قومیته ملیت ته ترقی کړېده، همدارنګه سلطه او واکداری هم رورو زیاته شوې او وروسته ترېنه حکومت تشکیل شوی دی، په اوله کښی یوازی پلار پخپل اولاد باندی آمریت او حکم درلود، وروسته مشر او رئیس پخپلی کورنۍ کښی واکداری پیدا کړې او پس له هغه ئې په کلی او قبیله کښی مشرتوب موندلی دی، وروسته چه قبیلې وسعت او پراخوالی موندلی او شعبې پکښی جوړی شوی دی، سره لدې چه هری شعبی ځانته مشر درلود مګر عمومی مشرتوب د یوه سړی وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حیثیت پیدا کړ.
بعضې وایی چه د مور سلطه تر پلار مخکښی وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وی، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خاندانې سلطه د نورو سلطو سرچینه ده.

له طبیعی تاریخ سره د تولنی د علم اړه

هر کله چه طبیعی تاریخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل کېږی بنائې پخوا لدېنه چه موږ د اجتماع په لمړیو عواملو کښی بحث وکړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبیعی تاریخ سره لری هم لږ څه ښکاره کړو.
څنګه چه اوبه او هوا او د یوه اقلیم طبیعی حالت پر معدن، نبات او حیوان اغېزه کوی همدارنګه په انسان کښی هم ډېره اغېزه لری، نو باید هغه طبیعی عوامل چه د انسان، حیوان، معدن او نبات په پیداینبت کښی اثر لری ښکاره او ظاهر شی، ځوك چه د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر نه وی او د دوی ارتباط ورته نه وی معلوم، ښائی د دې خبری په اورېدو ډېر تعجب وکړی، لیکن باید دوی فکر وکړی چه انسان له څه شی او څنګه پیدا شوی دی؟ ظاهره خو انسان له وینو، غوښو، هډوکو جوړ شوی مګر د ده علاقه له نبات یا معدن او حیوان سره څه شی دی؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځکی په کایناتو کښی خپله رتبه وپېژنی او له حیوان او نبات څخه خپل امتیاز حاصل کړی باید د طبیعی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څخه برخه ولری. پاك خدای زموږ دپاره امثال بیان کړی او لکه احسن القصص د پیغمبرانو قصې ئې راته کړی دی دا ټول د دې دپاره دی چه موږ اجتماعی نظام او د شعبو سیاست ته لاره پیدا کړو، او د اجتماعی حیات دپاره ترینه قانونی درسونه واخلو.
پیغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشری او حیوانی نفسونو په منځ کښی مناسبت او مشابهت لیده، اول ځل ئې د حیواناتو او رمو په ساتنه او تربیه شروع کړېده او وروسته ئې د انسانانو تربیې ته ملاتړلې، دوی پدې پوهېدلی دي چه په بعضی نفسو کښی غضب او په بعضو کښی حلم وی، بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، نو د هر چا حق ئې پېژندلی او ساتلی دی.
ښائي چه انسان د حیوان او نبات طبیعت او د کانو خواص وپېژنی ترڅو چه داجتماعی هیئت خدمت وکړی شی، او پدې پوه شی چه د موالید ثلاثه (حیوان، نبات، جماد) حال له انسانی نظام سره تطبیق کېږی، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضی کایناتو سره اړه او علاقه لری.

انسان او معدن

معدنیات هغه اجسام دي چه تر ځمکی لاندی بخارو او لوګیو څخه پیدا شوی او له مختلفو اقسامو ځنی جوړ شوی دی. د اجسام د ترکیب په اعتبار بعضی قوی او بعضی ضعیف وی، بعضی اوږدوالی او پلن والی قبلوی او بعضی د دې صلاحیت نلری، انسان هم لکه معدن چه له آبی بخارو ځنی پیدا کېږی له اوبو څخه پیدا کېږی او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټیټوالی په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وی نو هغه انسان چه تهذیب قبلوی لکه هغه معدنی شی دی چه هر صورت قبلوی او زرګر یا پښ ترینه هر څه جوړوی او حکما لکه هغه قیمتی کاڼی داسی دی چه په کانو کښی پیدا کېږی.
کومی د پوخوالی دورې چه تر ځمکی لاندی د حرارت او رطوبت په سبب کان باندی تېرېږی، له هغو دورو سره مشابهت لری چه د انسان په نطفه باندی په رحم کښی تېرېږی، او غوښه، وازده، هډوکی ترینه جوړېږی، پس له هغه چه انسان له موره پیدا کېږی نو کومی دورې چه په کوچنی باندی د روزنی په وخت کښی راځی، او مختلف احوال لکه روغتیا، ناروغی، نیکبختی او بدبختی ورته پېښېږی دا لکه هغه تطورات داسی دی چه معدنیاتو ته د کاریګرو او کسبګرو له لاسه رسېږی، او مختلف صورتونه قبلوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تې رودلو څخه لکه بوټې (نبات) بې له بشپړې ارادې غذا خورې او حرکت کوې نو که غذا ئې طبيعې وې، د بدن په وده او لويوالې کښې تاثير کوې او که روحې وې د عقل او وينبتوب په زياتوالې کښې صرفيږې پدې وخت کښې ماشوم د خپل محيط القاآت قبلوې او لکه نبات د خپلې کورنۍ له حاله سره وړ پانې او مېوه نيسې.

نو ښه روزنه د کوچنې په حال کښې هغه تاثير کوې لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښې لرې، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسې دې چه د نباتاتو د مړاوې والې او وچوالې سبب ګرزې. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهيږې او پدې علم کښې لاس لرې هغه کولې شې چه خپل اولاد لکه يوه ښه بوټې داسې وروزې او ښه نتيجه ترېنه واخلې.

غرض دا دې چه د کوچنې روزونکې بايد د نباتاتو او حيواناتو له علمه خبر وې، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لرې هغه ورته معلومه وې چه د کوچنې په تهذيب او روزه په ښه ډول برې ومومې او د اجتماع علم د کونيه علومو په يوه متين اساس بنا شې، چه موږ هم د غرب له ژونديو ملتو سره د سمې روزنې په اثر کښې برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شې او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنې وانبه وې او بعضې ونې، ورته معلوم شې هغه پوهيږې چه انسانان هم بعضې لکه وانبه پخوا لدېنه چه ونه ځنې جوړه شې د طفوليت په وخت کښې مرې او بعضې لکه ونې کمال ته رسيږې، بعضې انسانان لکه ميوه دارې ونې نفع او ګټه لرې او بعضې لکه بې مېوو ونو غوندې بې فايدې وې.

لکه چه بعضې نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښې وده کوې، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوې، همدارنګه د انسانانو په ډله کښې هم بعضې د طبيعې مناظرو په ليدلو او د پاکې او آزادې هوا په تنفس ښه نشو و نما کوې او بعضې لکه هغه بوټې چه په تورتم او تياره کښې ښه لوئيږې او د لمر په رڼا کښې خرابيږې دوې هم په يوه فاسد محيط او ترږمۍ کښې روغ او جوړ وې او په ښو ځايو او ښنو باغو کښې زړه تنګې کيږې، او هغه شان وده نه کوې!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښې پس له بلوغه شعور او احساس زیات میندل کېږی او ورځ په ورځ خپل احتیاجات ښه خوراك، ښې ښځې، ښه ځای او داسی نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهویه ویله کېږی.

پدې وخت کښې چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښې ووینی، د کلان کارۍ آثار پکښې ځرګندېږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښې زیاتېږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښې حیوان له انسان سره شریك دی، نو هر کله چه د ځوانۍ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړیو عناصرو آثار او د مور او پلار خویونه پکښې ښکاره کېږی، نو که له لوړی او زوروری کورنۍ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښې نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نیسی او دنائت خواته میل نه کوی او که چیری له ټیټې او خسیسی کورنۍ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پیدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعې څخه حسابېږی چه په شرارت کښې یو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحیاتو کښې ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حیوانات بعضی قوی وي، چه درانه درانه بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښې هم بعضې داسی کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هیڅ نلری یوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پیدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنی واخلی.

تر دې ځایه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حیوان په منځ کښې موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د یوه ملت قاید ته لازمه ده چه د کایناتو او موجوداتو ټول قوانین له بسیطو عناصرو ځنی نیولې، تر لویو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونیسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبیعی تاریخ په لوستلو او تطبیقولو باندی مصروف شی ځکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنی استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانین او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شی چه موږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه

د قوم په روحیاتو کښې

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښې اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښې هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماء او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښې لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او اوسنیو ملتو په حال کښې غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښې هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.

نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کېږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښې

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زراعتی محصولاتو زیاتوالی	-	سستی، تنبلی، د ابتکار ضعف
د محصولاتو لږ والی	-	د عزم قوت، او د ذهن انکشاف
د کانو زیاتوالی	-	عملی اقدام، او د اختراع فکر

دا هغه عوامل دی چه عمرانی پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقیاس مقرر کړی مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټیټوالی عوامل یو شان او مساوی نه دی ځکه چه موږ ته تاریخ، د تودو ملکو مدنیتونه لکه: هند، چین هم رابښیی، نو ویلی شو چه د تودوخی زیاتوالی نسبت سړتیا او برودت ته په انحطاط کښی لږ تاثیر لری د همدې لامله بعضی اجتماعیون وایی چه د تودې مځکی خلق د ترقۍ استعداد لری خو اطمینان او د حاکمانو د لجوئی ورته ضرورت دی.

معتدل اقلیمونه

معتدل اقلیمونه د تودو او سړو ملکو په منځ کښی واقع دی او قسم قسم بوټي پکښی شنه کیږی.
د داسی ځایو خلق په کسبو کښی یو له بله مختلف وی. په فلاحت کښی تر نورو تکړه په تجارت کښی هوښیار، په صناعت کښی ګړندی اوله همته ډك وی.

سړې مځکی

ساړه اقلیمونه چه په شمالی منجمده منطقه کښی واقع دی ځمکه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروریات له بحر څخه مومی او دا حالت طبعاً د دوی د صبر او قناعت موجب ګرزی.

تاوده اقلیمونه

تاوده ځایونه چه زراعتی محصولات پکښی ډیر او قسم قسم وی خلق ئې د محصولاتو د زیاتوالی په سبب له احتیاجه خلاص وی، او زیار ایستلو ته نه مجبوریږی نو طبعاً عیاش

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تنبل وی، دوی یوازی عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم ورباندی مقرر وی هم ورته ډېر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او بری میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازی د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وړاندی کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربېښمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.

همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلېږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې څخه پېژندل کېږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کېږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

انسانی ټولنی

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس ایښود، د سیاست او اجتماع علم ئی هم په نظر کښی نیولی وو، وګورئ! ابونصر فاریابی[1] له لسوقرنو راهیسی دې خواته توجه کړېده او د خپل کتاب (آراء اهل المدینة الفاضله) په اخر کښی ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه موږ ئې د انسانی اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پوری اړه لری او انسانی اجتماعات بعضی کامل او بعضی غیر کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کېږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د یوه ملت اجتماع ته چه د دنیا په یوه حصه کښی وی ویل کېږی او صغری دیوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وایی.

غیر کامله اجتماع ګانی لکه د یوه کلی یا محلې یا د یوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ګانی دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کېږی.

---

[1] ابونصر فاریابی (۲۶۰ – ۳۳۹ هـ) مشهور فیلسوف دی، چه زموږ د وطن په فاریاب کښی زیږیدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره وړه ټولنه د لويې اجتماع خادمه ده، او يوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ويله کېږی، چه افراد ئې د سعادت په ميندلو کښې يو له بله سره مرستې وی او که داسې نه وی نو غير فاضله ورته وايی.
فاريابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبيه کوی او وايي چه يو ملت يا د يوه ښار اوسېدونکی لکه يو بدن داسې دی چه بعضې اعضا پکښې خادم او بعضې مخدوم وي، چه د رتبې په اعتبار يو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظايف لری همدارنګه د يوه وطن اوسېدونکی هم هر يو د کوښې کار استعداد لری او هر يو د خپلې رتبې او مقام په اعتبار ځانته حيثيت مومی.

کورنی ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبايلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحيح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سيادت او حريت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسې نه وی نو په ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو څکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاريخی دورو او په منزلی امورو کښې بحث کوو.

ازدواج

ازدواج يعنی ښځه کول يو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانينو په اعتبار تغير پيدا کوی، او له طبيعی صورت خخه شرعی حالت او مفيد صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې يو طبيعی امر، او مقننين ئې مدني ترون ګڼی، د دين خاوندان ئې يو مقدس او مسنون کار او د نسل د زياتوالي دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعيون او اقتصاديون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت يو لوی سبب شمېری.
بعضې خلق لکه يونانيان ښځه د نارينه يوه حقيره خادمه او شريره طايفه ګڼی چه د تذليل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنيت دوی ته له خپلو حکماو پاتې شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر څوك چه حقیقت ته رسېدلی دی هغه د ښځو په حق کښی دا قسم ذهنیتونه نلري او په ښه نظر ورته ګوری.

ازدواج او اجتماعي ټولنه

که څوك غواړی چه روغ او سلیم العقل افراد او یو قوی نسل د جامعې د خدمت دپاره پیدا کړی باید له مسکراتو او هغو شیانو چه د ګیډی د ناروغیو سبب ګرزی خپل ځان وساتی، ځکه چه اولاد زیات صحی خصایص له خپل پلار او مور ځنی مومی، نو پلار برسېره پدې چه ښائی د ښې روغتیا لرونکی وی ښه تندرسته ښځه دی هم په نکاح اخلی چه اولاد ئې قوی او صحیح راشی.

که سړی څه قدر ضعیف هم وی که ښځه قوی او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښی د مېړه د ضعف تلافی کولی شی، او که دواړه ضعیف وی نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعیف وی.

دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضی ده، چه اخلاقی او جسمی صفات له پخوانیو څخه وروستنیو ته انتقال کوی نو باید پخوا له ازدواج څخه دا مراعات وشی، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکی نسل ته یا له ښځی ځنی مېړه ته او له مېړه څخه ښځی ته سرایت کوی خلاص وی، نو هر ملت که غواړی چه تر نورو ملتو قوی او د ترقۍ په لاره کښی وړاندی وی ښائی د دغسی امراضو چه د ازدواج په واسطه سرایت کوی جلوګیری وکړی. څوك چه پدې باب کښی زیاتو معلوماتو ته ضرورت لری هغه باید هغو طبی کتابو ته چه پدې موضوع کښی ډېر تفصیل لری او خورا مفید دی مراجعت وکړی او خپل معلومات کامل کړی.

د کوزدې کال او وخت

څه شی چه د ډېر غور او دقت وړ دی هغه د واده او نکاح وخت دی، ډېر خلق د خپل زوی او لور نکاح ته پخوا له بلوغه اقدام کوی، او بعضی تر ډېرشو کلو بلکه زیات تاخیر کوی نو د دې دپاره چه دا افراط او تفریط له مینځه لیری شی او یو مناسب ټاپې ورته وټاکل شی، اطباؤ پدې موضوع کښی ډېر غور کړی او ویلی ئې دی هر وخت چه هلك

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نجلی خپل تناسلی احتیاج حس کړی او بلوغ ته ورسېږی دوه کاله وروسته لدې باید د دوی د ازدواج او نکاح دپاره اقدام وشی، ځکه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوی دواړه د ازدواجی حیات او کورنۍ ژوندون په خوند ښه نه پوهېږی، او عمر ئی سره تریخ کېږی تناسلی اعضائې هم د ودی او لوېښت انتهائی حد ته نه وی رسیدلی، نو هم دوی ته ضرر رسېږی او هم ئې اولاد ضعیفه کېږی نو پس له بلوغه باید دوه کاله نور هم تاخیر وشی، تر دې زیات تاخیر هم ښه نه دی، ځکه چه تناسلی اعضا بیکاره او مهمل پاتی کېږی او تناسلی قوت ئې ضعیفه کېږی، نو دغه وخت باید د واده دپاره مناسب وګڼل شی او هېڅ تقدیم او تاخیر پکښی ونشی.
د بلوغ زمانه د دې لامله چه یو ځای له بل ځایه د آب او هوا، تودوخی او سوړتیا په اعتبار فرق کوی تعین نشوه.

د کور سرشته (تدبیر منزل)

څوك چه د اجتماع علم ته په سر سری نظر ګوری هغه به دا بحث او د ازدواج مسایل او همدارنګه د عایلی د روغتیا خبری د دې کتاب له موضوع څنی خارجی وګڼی مګر که ښه ځیر شی او پدې پوه وی چه عایله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړۍ حلقه ده، چه رورو زیاته شوې او تر دې حده رسیدلې ده، هغه به مو مقصر وبولی که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګنی، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلی سینا پدې موضوع کښی لیکلی دی را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شی چه د تدبیر منزل علم د دې عصر له ارمغانونو څنی نه دی له ډېری مودې پدی خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له «ارشاد القاصد» څخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښی لیکل شوی او پخوانی کتاب دی د دې علم تعریف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وایی چه د تدبیر منزل علم د ښځی او مېړه او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښی بحث کوي، او فایده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سياست له ښځې سره

شيخ بوعلی سينا وايي چه صالحه او نيکه ښځه له نر سره په مال کښې شريکه او د کور په کارو کښې ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښياره، ديناره، فرمان برداره او امانت ګره وی چه له خپل مېړه سره زيات محبت لری او په خدمت کښې ئې صادقه وی، شنډه او زبان بازه نه وی او برسېره پدې د انتظام او تدبير خاونده وی چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زياتوی او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتی.

شيخ د مېړه په سياست کښې له ښحې سره دا شيان ضرور ګڼی.

ځان د ښځې په نظر کښې مهيب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشعولول، دا ځکه چه که مېړه د هيبت خاوند نه وی ښځې ته سپك او معمولی سړی ښکاری او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼی.

همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځې د محبت او دلچسپۍ سبب ګرزی، ښځه ئې د خپلې سر لويۍ موجب ګڼی او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګوری، د ښځې مشغولول د کاله په کارو باندی هم يو مهم امر دی چه ښځه له بېځايه ناستی ولاړی منع کوی او له کور سره ئې دلچسپی پيدا کوی.

د انسان سياست له اولاد سره

شيخ بوعلی سينا وايي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضی حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.

اول بايد مور او پلار خپل اولاد ته يو ښه مناسب نوم پيدا کړی او وروسته ورته يوه داسی دايی پيدا کړی چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دايی شودې په طفل کښی اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی څنی پريکړ شی بايد پخوا لدېنه چه هغه بد بد خويونه زده کړی ښه ښه خويونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو څنی ئې کله د تحسين او آفرين په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذريعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړی قوت پکښی پيدا شي تر تعليم لاندی ونيول شی، د کوچنی روزونکی او مربی بايد عاقل، متدين او د کوچنيانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بيان لرونکی او د نظافت، سياست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دينی او اخلاقی زده کړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړیته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین وربانډی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی١[2].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی مونږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ! شیخ دا موضوع څنګه ښه تحلیل کوی او وایی چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښورېږی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په نظر کښی وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.
که چیری له کوم خدمتګار څنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډېر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګارئ منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

---

١ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، مونږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل
[2]ملت اوپښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختي

د کورنۍ نیکبختۍ اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر څوك د جمال حقیقت وپیژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقایص په کورنیو کښی د همدې لامله پېښېږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولېږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، څوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او څوك په ښه کړه وړه غولېږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هېڅ مراعات نه کوی، بعضی خلق لا د ښځی تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل مېړه ته په ډېره درنه سترګه نه ګوری او ډېر انقیاد ورته نه کوی، نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولېږی.

لمړی تربیه

پدې کښې هېڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکړه کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړۍ خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړۍ مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کېږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومېږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او رښتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماءُ چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څېړنه کښی تېروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لړوالی او زیاتوالی په موجباتو ډېر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځی ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د میندو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شي او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و

(c) ketabton.com: The Digital Library

نما کښې د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسې نورو اشخاصو پکښې ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون) کښې ورته یو فصل خاص کړی نورو طبیبانو هم ورته پخپلو کتابو کښې فصلونه مقرر کړیدي.

تربیوی مذاهب

کوم علمی اصول چه د روزنی پوهانو وضع کړیدی درې مذهبه څنی جوړیږي:

لمړی: د هلفتیوس فیلسوف مذهب دی وایی وړوکی په اوله کښې د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئې چه لمړی ځل په مور یا دایی سترګی ونښلی همدغه ئې اول مربی ګڼل کیږی، چه د حیات لاری ورښئي نو بنا پر دې نظریې کوچنی په ښو او بدو نه ستایل کیږی، او لکه یو حیوان د خپل احتیاج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقلید کړی.

دوهم: د ډاکتر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چینه اعضا او جوارح ګڼی، او وایی چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربیه پکښې تاثیر نشی کولی.

دریم مذهب: یوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفریط ګڼی وایي چه ډېر کوچنی سره لدې چه اعضائي ناقص وی، روزنه ښه اغېزه پرې کوی او ډېر کوچنی بیا سره لدې چه روغتیا او بدن ئې ښه وی هم روزنه پکښې اثر نشی کولی، نو باید طبیعت او تربیت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبیعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربیت همدغه قوتونه د محیط له حال او د کوچنی له میل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ویلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلی او مادی قوتو صیقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښې ئې استعمالوی.

افلاطون وائی، تربیه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شي.

سپنسر وایی، تربیه انسان د پوره معیشت دپاره تیاروی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تربيې نېټې او هغه شيان چه پر تربيه کښې اثر کوي

کوم شيان چه د تربيې په اصلاح يا خرابوالي کښې تاثير کوي هغه دا لاندينې عوامل دي.

١ کور
٢ همنشينان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
۴ فاميل او کورنۍ
۵ کتابونه او جرايد
۶ طبيعت
٧ سياحت

نظر دې پاسنيو عواملو ته روزنه درې اصلي دورې او يوه تتميمي دوره لري، چه د درو لمړيو دورو آثار پکښې ښکاره کيږي.

١: مورنۍ تربيه چه د ولادت له وخته شروع کيږي او په اوه کلنۍ باندې ختميږي.

٢: اولنۍ تربيه چه کوچنی د خپلې مور له لاسه ووځي پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کيږي تر ځوارلس کلنۍ پورې.

٣: ثانوي تربيه چه هلك په عالي مکاتبو کښې له لويو ښوونکو څخه تحصيل او زده کړه کوي.

۴: تتميمي دوره چه پدې وخت کښې انسان اجتماعي ډګر او د عمل ميدان ته داخليږي، دا دوره د حيات په ختمېدلو باندې تماميږي او بس.

نو ځوك چه له خپل اولاد سره مينه او علاقه لري بايد په هره دوره کښې خپل اولاد ښه وروزي او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړي. د کورنۍ تربيې مسئوليت د کورنيو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوي تربيې مسئوليت پر حکومت او ملت دواړو باندې دی، چه بايد داسې مدارس او مکاتب پيدا کړي چه حياتي علوم پکښې لوستل کيږي.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربيه ده چه مورنۍ تربيه ورته ويل کيږي. دوهمه او دريمه تربيه د مملکت په داخلي سياست پورې اړه لري. هر کله چه د تربيې علما علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

النفس د تربيې اساس ګڼي، او د انساني جامعې د نفسي حالاتو پېژندل د يوه انسان په نفسيت پېژندلو پورې تعلق لري، لازمه ده چه ميندې له علم النفس څخه څه برخه ولري چه د خپلو اولادو طبيعت وپېژني او استعداد ئې وروزلې شي.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظايفو خبروي، او دې علم د (فزيولوژي) سره اشنا وي هغه ته د اعضاى رئيسه ؤ وظايف، د هضم، د زړه ښوربدلو، سږيو ته د هوارسېدل تاثير چه د انسان په حيات كښې ئې لرى دا ټول كيفيتونه معلوم وي مګر دا پوهنه او دا علم سطحى او قاصر بلل كېږى ځكه چه انسان يوازى د دې ظاهرى جسم نوم ندى، انسان د يوه معنوى شي لرونكى هم دى چه هغه د شعور، علم او فكر آله ده او عقل ورته ويل كېږى.
انسان لكه چه د خپل جسم روزنه او تربيه كولى شي د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دى چه لمړى ځل پخپلو هغو معلوماتو كښې چه د ده عقل ورسره اشنا دى ښه غور او دقت وكړى او وروسته خپل معلومات مرتب او زيات كړى ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل كښې بحث كوى او علم النفس ورته وايي ورسېږى. لدې بيانه به معلومه شوې وى چه علم النفس په ټولو نفسى مظاهرو او حركاتو كښى بحث كوى.

خاطر

يوه ورځ يوه زده كوونكى په امتحان كښى چلول كاوه ښوونكى ورته په قهر شو او يو ساعت ئې له خپل مشغوليت څخه ايسار كړ، او تر قيد لاندى ئې ونيو، لږ شېبه وروسته د متعلم رنګ ژېړ او بيهوښه شو، شعور ترې لاړ، او د عقل حركات ئې بند شوه چه نه ئې څه ليدل او نه ئې څه اورېدل، نو ښوونكى ازادى او خلاصى هوا ته وابست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشيندلى، پس لدې د متعلم په اعضأ او بدن كښى نوى حيات وچلېده او حس پكښى رو رو پيدا شو سترګى ئې ببرته وغړولى، او عقل ئې د خپلو وظايفو په ادا كولو شروع وكړه، په زړه كښى ئې د افكارو سلسلې جوړى شوې او خاطر ئې په هغو شيانو چه د ده په زړه كښى ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظايفو اجرا كولو ته خاطر ويل كېږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره ښځه چه په عقلی امورو پوره نه پوهېږی او تحلیلولی ئې نشی هغه د خپل کوچنی په ذهن کښی څه نشی ځایولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زیرکۍ درجې ته رسولی شی.

د عقل د روزلو لارې

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شی.

د عقل د روزلو دپاره دوې طریقې دی چه یوېته ظاهری او بلی ته باطنی وایی. باطنی طریقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کېږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.

ظاهری طریقه دوه قسمه ده یوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ویل کېږی. ملاحظه دېته وایی چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بیا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښی ووینی اثر ته یې هم ښه ملتفت شي چه بیا د تطبیقاتو په اثر کښی د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښی ګرزی معلوم کړی شی. دېته فراست وایی چه انسان د دې په واسطه مریض او ضعیف عقلونه هم روزلی شی، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شی. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتایج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که میندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهېږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شی.

داسی میندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښی شجاعت او د نفس لوړتیا ځایوی، او د لویو خلقو په پوړ کښی ئې دروی. د همدې لامله (مونتینی) وایی چه زموږ د لویو عیبو جراثیم زموږ د طفولیت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لویو امورو جلب د میندو او دایی ګانو په لاس کښی دی. د عقل د لوېښت او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونیول شی، عقل ئې په هره مرتبه کښی وده کوی او کنه نو محروم پاتی کېږی، او نوم یې د انسانیت له صفحې بیخی محو کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښې د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پېژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښې باید دکوچنی له نظره ډېر صورتونه تېر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پوری د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کېږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښې د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښې که طفل هر څومره پوښتنې وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډاروونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښې ځای ونه نیسی، پدې وخت کښې ښائی چه هر کوچنې ډېر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوخوالی له وخته شروع کېږی پدې وخت کښې عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی، پدې دوره کښې عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پېژندلو او د فایدې معلومولو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښې ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه له خپلو ورونړو او ملګرو سره په مینه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وکړی، او د چا زړه آزار نکړی.

ماشوم پدې وخت کښې لکه نیالګی او تربیه لکه اوبه داسی دی، چه نیالګی پرې وده کوی او خوږه میوه نیسی.

پوخ سړی هېڅکله خپل خوبونه او عادتونه نه پرېږدی، نو ښائی چه سړی خپل اولاد په همدغه وخت کښې د ښو خیالی او لطیفو قصو په اورولو ښو ښو کاروته راواړوی، او بې لډېنه چه هغه ته صریح امر ونه وشی، باید د حکایاتو په ذریعه او د ترغیب له لاری ښه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویونه ئې په دماغ ځای کړه شي، مګر کومې قصې چه له حقیقته لیرې وي، او وقوعې جنبه نلري، لکه د عفریت یا فانوس سحري او داسې نورې قصې هغه باید سړی د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوي، چه محض اوهام او هغه امیدونه چه نه عملي کېږي د ده په ذهن کښې ځای ونه نیسي، او لکه بعضې کسان چه د عفریت داېلولو ارمان کوي، او نه ور رسېږي دی هم د دغسې آرزوګانو (چه نه په حیات کښې دخل او نه خارجي وجود لري) په ارمان او سودا کښې پاتې نشي، نن د هر قوم پوهان او پیاوړي اشخاص کوښښ کوي چه دا قسم افکار د نوي نسل ذهن ته ونه رسېږي.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلمیتوب او رشد تر وخته پورې ده، که اولاد په صحیح طور روزل شوی وي، دغه وخت د ده په عقل کښې د سعادت آثار ښکاره کېږي او په جامعه کښې مسعودانه ژوند کولې شي، پدې وخت کښې باید اولاد ته نظري تعلیمونه وشي، او هغه علمونه وروښودل شي چه دی ورته احتیاج لري.

هر کله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طی کړي، نو دی په هیئت اجتماعی کښې یوه ګړندی او کاریګر عضو ګڼل کېږي، په ښه سلوك د تحسین وړ ګرزي، او په بدو کارو ملامتېږي، پدې وخت کښې باید انسان د لویو خلقو تاریخ ته رجوع وکړي او د هغوی په احوالو ځان خبر کړي، چه دی هم د هغوی په لار لاړ شي، او پیروی ئې وکړي.

د بدن روزل

هر کله چه کوچنی پیدا شي او د دنیا هوا پرې ولګېږي قسم قسم حالات پرې راځي، او هر راز عوارض ورته پېښېږي نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابیر په کار دي ترڅو چه دی د ضعف دا ټول مراحل طی کړي، او رشد ته ورسېږي.

نو په میندو لازمه ده چه خپل کوچني اداره کړي، او په تربیه کښې یې له هره حیثه زیار وکاږي.

پدې موضوع کښې طبیبانو او حکماۀ کافي بحثونه کړي او د کوچني ټول ضروریات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پورې دا ټول صحی مسایل ئې بیان کړي دي، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د میندو دپاره به موځه تفصیل کړي و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدني ورزش او رياضت

په جسمي روزنه او روغتيا کښې بدني ورزشونه او لوبې خورا ډېر اهميت لري، هر طفل ته د ده له بدني قوت او عمر سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دی.
شيخ ابن سينا پخپل کتاب (قانون) کښې د اطفالو او لويو سړيو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلي دي. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښې جاري دي دا ټول بلکه لا څه زيات زموږ په پخوانيو کتابو کښې بيان شويدی او د هر اندام د قوت او د وينو د جريان دپاره يو مخصوص ورزش ټاکل شوی دی، لکه چه د خولې او ورې ژبې (ژبې) د ورزش دپاره بعضې ثقيل او خفيف آوازونه ايستل او نفس بندول او داسې نور علاجونه ښودل شوي دي چه دا هم په بدني ورزش کښې حسابيږي.
ابن سينا د دې فصل په خاتمه کښې وايي چه هر انسان ته د ده د بدني قوت سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دی، نو ميندی بايد خپلو اولادو ته يو مناسب ورزش چه عقلي او بدني دواړه قوتونه په تناسب سره زياتوی غوره کړی، چه د ملت دپاره غښتلي افراد شي.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوی چه خپل اولاد مهذب تربيه کړی او د ملت دپاره ګړندی اشخاص تقديم کړی، دوی د دې دپاره هر راز فکرونه کړی او په هره لار چه دوی د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسيله ګڼلې تللی دی، مګر کومې نتيجې چه دوی اخستی دی هغه د دوی د خوشحالۍ سبب ندی ګرزېدلی، دوی داسې ځلميان ميدان ته را ايستلی دی چه د علم او ذکاوت لرونکی دی او د رزق د پيدا کولو مينه لری مګر پدې نه پوهيږی چه له ژونده څنګه استفاده کيږی؟ دا ځکه چه زموږ په وطن کښې ښوونه او روزنه په اشخاصو کښې دا طاقت نه پيدا کوی چه د حيات په ميدان کښې منډی ووهلی شی نو له پلرو څخه د اولاد د روزنی په باب کښې سمه لار ورکه شوېده.
که موږ د مترقی ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښې يوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښې دی پيدا کوو، او موږ ته دا اطمينان پيدا کيږی چه د رزق د پيدا کولو دپاره ډېری لاری دی که موږ د سعيې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکرۍ څنی خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورږ باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.
پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافری او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسېږی چه د دوی زړه ئې غواړی.
زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه موږ پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه وړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.
د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیي او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کېږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمېږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.
موږ پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومېږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.
دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدۍ او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کېږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتۍ لور ته نژدې کېږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقۍ خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښی څومره ملتونه او پادشاهان ذلیل شوه ایا دا د قناعت او سستی په اثر کښی وو او که د کوښښ او عمل نتیجه وه؟
بعضی اشخاص وی چه په خلقو کښی بدی بدی قصې چه خلق مایوسیت ته را بولی، نشر وی او له عمل ئې راګرزوی چه بیا په هر شی کښی شکوم نیسی، او جد و جهد ته هیڅ اهمیت نه ورکوی، که موږ پدې پوه شو چه خپل اولاد باید څنګه تربیه کړو، البته زموږ په جامعه کښی به داسی نشریات بې تاثیره شی خصوصاً که زموږ مؤلفین پدې باب کښی خپله وظیفه اجرا کړی.

کورنی اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبیر منزل کښی وشوه زاید او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقیقت کښی د جامعی اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په لیری لیری وسایلو او د ملت په سعادت کښی فکر وشی او راتلونکی حالت یې په نظر کښی ونیول شی.
موږ وینو چه واړه واړه ملتونه د حریت او قانونی حیات خوا ته نژدې کېږی. او هغه لوی اجتماعی تطور چه موږ ئې په شرق کښی آثار وینو، پدې مو خبروی چه حریت، مساوات او د ملتو یو شان تحول به په شرق او غرب کښی عمومیت پیدا کړی او ټول به یوی غایې او مقصد ته ورسېږی.
هر ملت که غواړی چه خپل افراد د قانونی ژوندون دپاره تربیه کړی هغه باید داسی قوانین مقرر کړی چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړی چه موږ باید په اصلاحی او ضروری امورو کښی لکه د ثروت زیاتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعدیل او سمون او داسی نور ... یو مجلس ولرو پدې صورت کښی به د مجلس او کورنۍ مشر یوازی پخپله رایه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کېږی، دا راز واړه مجلسونه د یوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.
هغه کوچنی چه پداسی کورنۍ کښی لږ لوی شی، او سترګی وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلایل واروی، نو قانونی فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښی پیدا کېږی، او هر وخت چه ځلمیتوب ته نژدې شی خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ یې تر غاړی کېږی تیار وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لری او په هر کلی او ښار کښی یوه کورنۍ له بلی سره روابط لری نو کېدای شی چه د یوه ښار ټولی کورنۍ په ګډه بعضی افراد منتخب او یو داسی مجلس تشکیل کړی چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړی.
پدې صورت کښی هر کلی او ښار خپل اولاد په استقلالی تربیت باندی تربیه کولی شی.

کورنی تعاون او مرسته

کومی کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شوری او د دغه انتظام قایمولو محبت لری هغه د همدغه فکر په اثر کښی د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکی او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وی هره میاشت پکښی څه پیسې اچوی، چه د عمومی مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښی صرف شی.
دغه راز ملت خپل اقتصادی موجودیت ډېر ښه ساتلی شی، دوی کولی شی چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړی.
هر څومره چه افراد زیاتېږی، او دا سلطه وسعت موندہ کوی هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامېږی.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شوری په اساس بنا کړی دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښی د اجتماع هغه روح بیانوی چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښی ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښی بحث کوی، چه د جماعتو په پیدا کولو کښی اغېزه لری، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دی. ده پدې کتاب کښی هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دی ډېر ښه ښودلی، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښی د طبیعی اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت څنی د شعبو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبایلو تشکیل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه یو له بله لری پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تیار کړی دی.
علامه مونتسکیو پخپل کتاب (اصول النوامیس و الشرایع) کښی د اجتماع طبیعی قوانین، یا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښی چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښی له هر شی څنی وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتۍ حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.
۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتیاج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پیدا کولو دپاره ئې زیار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبیعی قانون او ناموس دی.
۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی یو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښی ئې عواطف پیدا شوه دا دریم طبعی قانون دی.
۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مینځکښې عواطف پیدا شوه په پوهنو (معارف) کښی ئی هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې میل پیدا شو.
دا هغه طبیعی قوانین دی چه د اجتماع روح څنی تشکیلیږی.

کوم وخت چه د قبایلو په مینځکښې اختلاف او دښمنی پیدا شوېده، هرو مرو پکښی عایلوی محبت د ملګرۍ احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عایله او قبیله کښی محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړۍ مرتبه کښی همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

کوم وخت چه انسان علوم او معارف ومیندل، د اجتماع احاطه لویه شوه، او طبقات پکښی پیدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زیاتی شولې، او د شریعت او قضا دایرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاریخی ملتو کښی لیدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښی (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسایل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پیدا کولو محبت زیات شوی دی او په همدغه وخت کښی لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتیا ته احتیاج لیدل شوی، او په بشری ټولیو کښی نوی نوی احتیاجات او عمرانی تحولات پیدا شوی، چه پدوی کښی ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبایلو کښی د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسیت، د مملکت جغرافیائی حدودو، دوی یو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شریك وی تاریخ ئې هم یو وی هغو ته ملت ویل کېږی او د ژبی یو والی هم د ملیت ارکان ټینګوی.

د یوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شریکی او متحدی وی، او ټول خلق یوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پیدا کوی.

ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سیاحت کښی دا خبره بیخی ښکاره شوه چه هر ملت یو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشریحی حواص ثابت او پایدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پیدا کېږی.

د اجتماع پوهانو دا حقیقت بیخی منلی دی چه د یوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نیکو میراث دی او همدغه شی دی چه د یوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکیلیږی.

لدېنه دا نتیجه اخستله کېږی چه یوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی یو شعور او یو فکر پیدا کوی، او ټول افراد یوې خواته بیائي د یوه ملت په امتیاز او بېلوالی کښی لمړی مقام او زیات اهمیت لری، نو همدغه شی د ټولیو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د یوه ملت د وحدت او فکری یو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثیر لری:

اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هېڅلکه نشی کولی، نو دا یو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطیسی کیفیت یو نفسی تاثیر شته چه ټول خلق یوه کار ته را کشوی او د حکایت په طور ئې یوه عمل ته وړاندی کوی، دوی پخپل ځان باندی یو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شی پیدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په یوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پیدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره بیخی مباینت لری، او دا د هغه نفسی تاثیر نتیجه او فایده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښی وايی: چه په اول نظر سړی ته د يوه ملت د افرادو په صفاتو کښی اختلاف او مباينت معلوميږی مګر چه سړی ښه ځير شی پوهيږی چه ټول افراد په عمومی نفسی صفاتو کښی سره شريك دی او دغه نفسی صفات لکه هغه جسمی صفات چه دا ملت له بل ملت ځنی بېلوی ثابت او پايدار دی او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوی کيږی.

دريم باب

حکومت

د حکومت د پيدا کيدلو په کيفيت کښی د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:

چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر کار د ځان د فايدې دپاره کوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوښه نيشنۍ او انزا ځنی متنفر دی، نو هر کله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تير غامی کوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې کړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر کښی حکومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان کړی.

ژان ژاك روسو وايی:

انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتيږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدليږی، نو هر کله چه انسان ته د حيات په لاره کښی هر راز موانع پېښيږی چه دی يوازی هغه له خپلی مخی نشی لری کولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس کوی او مجبوريږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وکړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعي هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاکميت هم د حکومت د اجتماعی هيئت حق دی.

اصل حقيقت دا دی چه د حکومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليکونکی په يوه داسی قالب کښی اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې نظريې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت څنې وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هيئت ته تابع وی او اجتماعی هيئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښی طبيعی قوانين په بشری قوانينو بدل شوه او په افرادو باندی د هيئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښی ئې هيئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د يوې معاهدې صورت ئې پيدا کړ چه له يوې خوا حقوق او له بلې خوا واجبات رد او بدل شويدی.

څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښی ويلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظريه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هيئت کښی د دوی له خوا پاچا د اجتماعی تړون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان يی تحول موندلی دی.

بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.

نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظريه مختلفه ده او هر چا يوه نظريه چه ده ته ښه ښکاره شوېده خلقو ته ښوولې ده.

مګر صحيح او معقوله نظريه دا ده چه د پلار ګلوی سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته ترېنه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.

نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرايزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقليمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانين هم له طبيعت او قومی عاداتو څنې پيدا کېږی.

نو ويلی شو چه د تاريخی حکومت منشا د پلارګلوی سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شوېده او ورو وروئې خپله دايره ارته کړېده او د طبيعی حکومت منشا د جماعتونو احتياج او اړوالی دی يوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغاميو چه د نورو په حق باندی کېږی مخه ونيسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت وظيفه

پدې موضوع کښې بحث کوونکې مختلف نظريات لرې، يوه ډله وايې چه فرد تر هغه وخته پورې ترقى نشى کولى ترڅو چه د حريت په ميدان کښې په اقتصادى امورو کښې پخپل سر پرې نه ښود شى، پدې صورت کښې نو فرد پخپله ذاتى ترقۍ کښې بې له خپل همته او خپل فکر او عمل څنې په بل شى اعتماد نه کوى او ټول قوتونه ئې وده کوى.

د دې کسانو په نزد د حکومت وظيفه د وطن حمايت او د داخلى نظام او امنيت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضيانو په مقررولو باندى کېږى چه ضرورى او لازمى قوانين وضع او معمول شى.

دا کسان وائى چه د دنيا نظام د تنازع للبقا – او بقاى اصلح په اساس بنا دى او تجارب هم دا وائي چه بايد فرد په اقتصادى امورو کښې پخپل سر پرې ښودل شى.

مګر بعضى داسى کارونه شته چه که حکومت پکښې مداخله ونکړى لکه:

د پوستې انتظام، او اجبارى تعليم يا د اوسپنې لار – نو پوره فايده ورځنې نه اخستله کېږى.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کېږى که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شى نو د سيالۍ او همچشمۍ په اثر کښې له مصلحت او ضرورت څنې زيات اجرا کېږى.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصى مصلحت مشغول شى نو د اطفالو او ضعيفانو حمايت او د فقيرانو معاونت ته نه ملتفت کېږى، نو ضرور ده چه حکومت په دغسى کارو کښې مداخلت وکړى.

څنې خلق وايې چه فرد د نورو مرستى او ملګرتيا ته اړ دى او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو بايد حکومت ټول اقتصادى امور لکه صنايع او زراعتونه په خپل لاس کښې ونيسى، څنې فيلسوفان لکه ټولسټوى بيا وايې: چه حکومت ته بيخې ضرورت نشته او د مال صرفول د حربې آلاتو او عسکرى تنظيم دپاره له صحيح انسانيت سره منافى دى، دى وائي چه حکومت له فطرت او طبيعت څنې مخالف يو شى دى او ملتونه هغه وخت انتهائى سعادت ته رسېږى چه حکومت بيخى د خلقو هير شى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا درې مذهبه، هېڅ يو له افراط او تفريط ځنې خالي نه دی او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقی ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښې څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعيفانو حمايت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانين وضع کول، د کرهڼې، تجارت، صنعت د لوړتيا وسايل تولول، د حمل و نقل برى او بحرى وسايل لکه: د اوسپنې لار، برېښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دين ساتنه او داسى نور تهيه کول قبوله کړېده.

د ټولستوى او فيلسوفانو فکر يو محض خيال دى چه عملى کېدى نشي ځکه چه ټول خلق لکه ټولستوى فيلسفوان کېدى نشي چه هر سړى له ټګۍ، خيانت او شر ځنې ځان خلاص کړى شي او صحيح انسانيت په دنيا کښې وچليږى.

دا هغه نظريات دى چه اجتماعيونو د حکومت د وظيفې په باب کښې ښکاره کړى او د حکومت د مداخلې حق يې د خلقو په شئونو کښې ښکاره کړيدى مګرهر حکومت ځانته له احتياجه سره سم نصب العين او غايه لرى چه د هغې په مقتضا کار کوى، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړيږى، او وطن ودانيږى، لوړوى او ودانوى ئې!

د هر ملت سياسى تربيت د افرادو په نفسياتو او ذهنيت کښې پوره دخل لرى او تعليمات هم د همدغې تربيتې له مقتضى سره برابروى. کوم ملت چه د هيئت اجتماعى احترام لرى د هغه ملت هر فرد يې له يوه قوت او باعث څخه د نورو د حريت احترام ساتى، او هېڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګورى. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګورى ځکه چه هغه د سلطنت تاج عيناً د ملت تاج ګڼى چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ايښى دى، نو دوى د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لرى او هميشه ورته د محبت په سترګه ګورى.

هغه کسان چه د پردى حکومت تر لاس لاندى ژوند کوى هغوى ته د حکومت هر ږغ لکه آسمانى ټکه داسى ښکاره کيږى او هر کار چه په حکومت پورى ربط لرى ورځنې ډېده کوى مګر د ملت د خواخوږى او خپل او ملى حکومت.نبه او سياسى روزنه دغه راز اوهام محدود کوى او خلق پدې باندى پوهوى، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لرى او د حکومت اشخاص هم دغسې افراد دى لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضىٰ او د ملت په مرضا حکم کوى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی څنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او څنګه به ټیټ جمعیتونه او واړه طوایف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظریه باید په هر مملکت کښی عدل قایم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.
کونفوشیوس چینی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښی د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه همیشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښی خپل ځایونه بدلوی او انتقال کوی.
ملك۱[3] شیانغ وایی: د اسمان زوی یا امپراطور د مملکت د خیر او فایدې دپاره پیدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پیدا شوی.
په چین کښی دا متل دی چه د ملت محبت پیدا کړه مملکت به پیدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شی.
له (سولون) یونانی څخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنیت لوړی درجی ته رسیدلی دی؟ هغه وویل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښی نه وی او ظلم پرې باندی نه کیږی. بلکه لا د یوه بل قوم په مظلومیت هم نشی راضی کیدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عیناً په دوی کیږی.
له (کسری) ځنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده وویل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غضب په وخت کښی کریم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لویه وعده وی. ارسطو طالیس ویلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت یعنی لښکر ته نه محتاج کیږی.

د حکومت په باب کښی د پخوانیو مصریانو نظریه

د مصریانو له پخوا وخت ځنی (یعنی پخوا له اسلامه) دا رایه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښی شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکیمان او د رایی خاوندان د حکومت د امورو

۱[3] دا د چینایانو او جاپانیانو عقیده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی گڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترتیبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سیاست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.

کله به چه د مصریانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطیبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل یا ظلم خیر یا شر ټول صفات به یی بیانول پس له هغه به د ټول جمعیت رایه د ده په باب کښی غوښتله کېده چه ایا دی په احترام او تعظیم ښخ شی او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شی.

دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښی ډېر تاثیر درلود، او دوی یی مجبورل چه د اهل رایو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاریخ کښی لیدل کیږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکیت له القابو محروم شوی دی.

نو د مصر پخوانیو شوراؤ یو حقیقی صورت درلود او یوازی علما او حکیمان او دینی مشران به پکښی نه وو د اقلیمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښی شامل وو، چه لدی ټولو څخه به یو عمومی جمعیت تشکیل کېده چه په لویو او مهمو کارو کښی لکه: حرب یا صلح، د قوانینو اړول، د حاکمانو درول یا داسی نورو کارو کښی به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سیاست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

حکومت د اسلام په نظر کښی

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښی ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.

مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقییونو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.

زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.

په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای کتاب او د رسول(ص) اقوال دی. په اسلام کښی خلافت په میراث له یوه ځنی بل ته نه نقل کېږی. چه له پلروځنی زامنو ته او له زامنو ځنی لمسیانو ته ورسیږی.
ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ټاکل کېږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کېږی لکه چه د خلیفه په حق کښی ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت څخه یی بلی خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښی خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.
نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښی ځان جاهل او بی خبر نه ګڼي. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کېږی او کله حق ته رسیږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.
د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښی بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو څخه احکام ایستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګانو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.
دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښی راسخ او ټینګ شی هغه هېڅکله د هغه چا په مخ کښی چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیتوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.
نو په دغه صورت کښی پاچا له خپل ملت سره داسی سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.
دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښی، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسی جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماٴ د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسی شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښی څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکیمانو، سیاسیونو او اجتماعیونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوب ورباندې ټګل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رایه چه میدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظریه ده چه پخپل کتاب (ارا' اهل المدینة الفاضله) کښې ئې ښکاره کړېده، دی وایي چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

۱: د عضاوو پوره والی
۲: پوهه او سنجش
۳: د حافظې ښه والی
۴: زړه سوی او عاطفه
۵: فصاحت
۶: د زده کړی (عرفانی) شوق
۷: په شهواتو او خواهشاتو کښې اعتدال
۸: لوړ همتی (کبر النفس)
۹: له رښتیا او رښتیا ویونکو سره محبت لرل
۱۰:د دنیا متاع ته په کمه سترګه کتل
۱۱: له عدل او د عدل خاوندانو سره مینه
۱۲: د عزم او ارادې ټینګوالی

فارابي د دې شرطونو له بیانه وروسته ویلي دي چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پیدا نشي نو بیا د ریاست او مشر توب ور هغه څوك دیچه پخپل شریعت ټینګ او ښه هوښیار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسیم په ډول وی او دوی ټول پخپل منځکښې متحد کیږي نو دوی ټول باید مشران او رئیسان وی.

او هر کله که یو ښار له حکمت څخه حالی شي او دغه شرطونه په رئیسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ویلی چه د دغه منصب ور هغه څوك دی چه دا لاندینی څلور صفتونه لری:

۱: علم ۲: عدالت ۳: کفایت ۴: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:
ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.
علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو څنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګکو دی.
خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګنی لکه زامن او ورونه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایې او ښېګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماء او پوهانو وېشل کیږی.
دا ټول له درې عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنی ډله.
چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو څنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!
او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:

۱: د لوی خدای حقوق ساتل.

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلیږی او هر څه پکښې راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلیږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده!

د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښې باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱:د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نژدېوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسېره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبير او اداره

غرض له تدبير د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکيلول، د واليانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضيانو او منصبدارانو تعينول، ليکن پدې ټولو کښې بايد د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه بايد پوه او عالم وی د حکومت په ضروریاتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بېړه نه کوی، او ښه تحقيق دی کوی، نه دی هديه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نيسي، د حکومت مامور بايد په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو ګډ نکړی، او له رشوت او خيانت څخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library